

“Orixe”ren neurtitz eta melodi-unitateak

Gillermo ETXEBERRIA

0.- Sarrera

Orixek prosa zein poesietan azaltzen duen hizkuntzaren nagusitasuna eta erritmoak beti erakarri nau. Inor gutxiri topatzen dion autore honen trebetasun berezia erritmo konkretu bat adierazteko. Berak artikulu ugarien bidez adieraziko digu erritmo horren nolakotasuna: herritik jaso, herri mintzotik ezer aldatu gabe autorearen hitzak gogoratuaz.¹ Mintzo horren “tuntuna” izango da lan eta poesien oinarria. Berak uste duenez, bai bertsoan idazterakoan ere, herriaren prosodiaren nolakotasuna izan behar da gogoan, edozel in bertsoaren erritmoa baino askoz aberatsagoa eta aldatsuagoa baita.² Berak poesiak belarriarentzat atsegin eginak nahi zituen, mintzoa, batetik eta belarria bestetik.³

Hori gogoan izanik, atal honetan, neurtitz-unitate eta unitate melodikoaren artean sortzen diren egokierak eta desegokierak ditugu aztergai. Batzuetan berdinak izango dira eta ,bestetan, ez. Era horretan Orixe hain desatsegin duen lelo-errepika berdinetik aldentzen da. Bien arteko tenkan bortitzago nabariturko dugu erritmoaren joku aberatsa.

(1) ORMAETXEA, N.: “ORIXE”: *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, Añamendi, Donostia, 1972, 429-30 or.

(2) ETXEBERRIA, G.: *Orixeren metrikaz*, I, EGAN, 1997, 39 or.

(3) *Ibid.* 40 or.

"Sel-etena" dute oinarri aztergai ditugun poesiek. "Hemistikiok"aren parekoak dira. Hitz-lauz erritmikoz egindakoetan ere "sel-etena" da oinarri duen mintzakatea, hau da, hauen "neurtitz-unitatea" eta poesietan egindakoa berdina da, eta tartean bost eta lau silaba-ko multzoak agertzen dira, baina beti ere "sel etena" da nagusi.

Poesia hauek aukeratzekoan, alde batera utzi ditugu estrofa ezagunetan egindakoak, hau da, bertsolaritza eredukoak, bai "sel-etena" oinarri ez duten guztiak ere. Berritzalleenak diren etara mugatu gara gure hautaketa hau egiterakoan. Eta denak etapa batekoak, hirugarren goak, hain zuzen. Uste dugu hor gauzatzen dela ongienik Orixeren berrikuntza nagusia.

Berak, 1950. urtean "Tankera berriko neurtitzak" izenpean poesia bat eman zuen argitara: "Baru mendian" hiru hemistikioko bertsulerroz osatua.⁴ Eta geroxeago urte berean beste bat "Oraingo Neurtitz Berriak. Argi eta margo", 1950. urtean.⁵ Ildo beretik "Pampa eta izar" eta "Lur ikara" 1950. enean.⁶ Hurrengo urteetan baditu lau poesia molde berdinetan eginak: "Itz eta mintzo" 1951. urtean,⁷ "Bolibliako zabal-dian" 1951. enean,⁸ "Azken-afaria", 1952,⁹ eta "Resurrexit", 1952. ean.¹⁰ Beraz guztiak 1950-1954 urteetan tolestuak. Denak sel-etena oinarri duten hiru hemistikiok osatuak, "Bolibliako zabal-dian" ez beste, hemen bi hemistikioko lerroak ere bai baitaude hirukoekin batera.

(4) ORMAETXEA, N.: "Baru-mendian....", 1. or.; ORMAETXEA, N., ORIXE: *Euskaldunak poema...*, 518 or.

(5) ORMAETXEA, N.: "Oraingo Neurtitz Berriak. Argi eta margo", in *Euzko Gogoa*, 1950, 9-10, 2-3 or. *Ibid.*, 520-523 or.

(6) ORMAETXEA, N.: "Pampa eta izar", "Lur ikara", in *Euzko Gogoa*, 1950, 11-12, 6 or. *Ibid.*, 526 or.

(7) ORMAETXEA, N.: "Itz eta mintzo", in *Euzko Gogoa*, 1951, 1-2, 1-2 or. *Ibid.*, 528-531 or.

(8) ORMAETXEA, N.: "Bolibliako zabal-dian", in *Euzko Gogoa*, 1951, 3-4, 1. or. *Ibid.*, 531-532 or.

(9) ORMAETXEA, N.: "Azken-afaria", in *Euzko Gogoa*, 1952, 9-10, 1. or. *Ibid.*, 536-538 or.

(10) ORMAETXEA, N.: "Resurrexit", in *Euzko Gogoa*, 1954, 5-8, 77. or. *Ibid.*, 551-552 or.

Baditu, bestalde, garai berean antzeko eskema erabillaz egindako poesiak, bi selko hemistikiotan adibidez. Horien artean "Egan", 1950. urtean¹¹, "Erodesenean", 1952.ean,¹² "Miramar", 1954an,¹³ bai eskema desberdinetan eginak ere. Hauek ere gure azterketa honetatik at geratu dira. Uste dugu hautatu ditugun horietan aski ongi gauzatua geratzen dela bere erritmoa.

Dena den, azterketa hauetan zenbait xehetasun azaldu beharrak agintzen digun neurrian, beste batzuk ere erabiliko ditugu osagarri gisan.

Horiez gain, prosa gisan egindako zortzi poesiak arakatuko ditugu, funtsean erritmo berbera mantentzen dutenak. Poesia hauek, Orixe zendu eta ondoren Aita Onaindiak argitara emanak, hain zuzen 1984. urtean: "Egona, beta beti, pakea", "Bukaera, betiraundea: "Aurrenean", "Asleran", "Arkaltzaren galñean", "Jainkoa, beregan", "Betidanik eta betiko", "Baru mendian.B", "Maitagarri".¹⁴

Beraz, hamasei poesia: "Tankera berrian" egindako zortzi eta "Nere eun oberenak", prosa gisan beste zortzi.

1.- Etenak eta neurtitz-unitateak eta unitate melodikoak

"Neurtitz etena", poesiaren erritmoaren pausari dagokio. Hauen tartean ematen den hitz hurrenkerari esaten diogu neurtitz-unitatea. "Eten melodikoa", ostera, irakurketa arrunt batean ematen diren pausel dagokie eta hauen tartean ematen dira unitate melodikoak. Gure autorearen erabileran, "neurtitz etenak", gehienetan, irakurketa arrunt batenaren berdinak izanik ere, ez dute derrigorrez eten melodikoa izan behar. Horren arabera, "neurtitz-unitatea" bat etor

(11) ORMAETXEA, N.: "Egan", in *Euzko Gogoa*, 1950, 9-10 ,3. or. lbid., 524-525 or.

(12) ORMAETXEA, N.: "Erodesenean", in *Euzko Gogoa*, 1952, 7-8 ,2. or. lbid., 547-548 or.

(13) ORMAETXEA, N.: "Miramar", in *Euzko Gogoa*, 1955, 1-2 , 1. or. lbid., 556-557 or.

(14) ORMAETXEA, N.: "Nere eun...", 134-145 or.

daiteke "unitate melodikoarekin", edo ez, poesiaren erritmoari dago-kion askatasuna mantenduaz, Sarritan bien arteko tenka ematen da.

"Nere eun oberenak" izeneko poesietan irakurleagoari askatasu-na uzten dio bakoitzak, nahiz "sei etena oinarri" eginaz, nahiz prosa gisan irakur dezan.

Eskuartean ditugun poesietan, bai lerro laburretan, bai prosa bezala egindakoetan, neurtitz etena "sei etena oinarri" duela ba-natzen da. "Tuntunak" duen eten erritmiko hori, poesiaren neurkera alderdiari dagokio, baina, beste "tuntuna" irakurketa arruntari dago-kiona da, prosari hain zuzen. Irakurtzerakoan, bi eratara joka daiteke, beraz: poesia gisan irakurtzen duenak poesiaren erritmoa manten-duko du neurtitz etena eginaz eta prosarenak nahi duenak eten melodikoak egingo ditu.

Dakikegunez Orixeren periodoa ez da silaba berdintasun osoan oinarritzen, antzekotasunean baizik. Horren arabera ez du garrantzirik silaba bat gora, silaba bat behera izateak, belarriari ondo baderitzo, "etena"ren bidez mugatuaz. "Sei etena oinarri", euskarari ondo doa-kio autore berak esango digunez, baina beti ere bost silabako he-mistikioa tartekatuaz eta noizbehinba laukoa ere bai, gisa horretan erritmo zurruntasuna gailditu ahal izateko.

Argi eta garbi ikus daiteke bere jarreraren logaedikoa latinoaren eragina, batik bat "asklepiadeo" eta "alkaioarena". Periodo laburren lehentasuna, baita esaldi luzeetan ere, labur eta errepikakortasuna-ren sentsazioa emanaz.

Eragin hori handia da bere poesia originaletan, baina baita ere antzeko zerbait nabari daiteke bere itzulpenetan, hala nola, Georgi-cas Itzull zuenean, non erabili baitzuen 6/6 egiturako bertsoa estiki-koki errepikatua.

Gure autoreak erabilitako neurri hau originaltzat jotzen du Lei-zaola jaunak. Eta hein batean hala da Ruiz de Arzallus jaunak dioe-nez:

"Ciertamente no son populares, pero tampoco puede decirse que carezcan de tradición. Ya Oihenart utiliza, por ejemplo en su Maitenaren gal-kexua".¹⁵

(15) RUIZ DE ARZALLUS, I.: "El metro en las traducciones de los

Neurri hau aurki daiteke, aurreko autoreari jarraiki, ahozkotasu-
nez eskuratu ditugun poesietan ere. Hara hor Graclan Adema "Zal-
duby". Orobat erabilia izan da poeta kultoen artean, haranola Lizardi
eta Lauaxeta. Baina, ezin esan erabilia ugaría izan denik.

Orixeren helburu nagusienetarikoa bat monotoniatik urruntzea
zen. Berak esana da, bertsozik egokienez ere etengabe errepi-
katzean, zurruntasunera erortzeko arriskua dutela, prosa mintzoak ez
duen arriskua, bestalde. Horregatik, biderik egokiena hizkuntza
mintzatura hurbiltzea da, galdera/erantzuna gisakora edo honen idu-
rzkora.

Zurruntasun honen ihesi, sarritan ahalegintzen da bere hemisti-
kioa unitate melodikoaren desberdin gertatzen. Era horretan gerta
daiteke zangalatraba lerro barnean, hemistikioen edo lerroen artean.
Hauxe izango da, hain zuzen, hemen ikusten saiatuko garena.

2.- Navarro Tomás-en teoria

Navarro Tomás, gaztelaniaren erritmo azterketan, gallur-gallu-
rreko autoritatea da. Eskuartean dugun galaren harian, asko dira
berak utzi dizkigun lanak eta azterketak. Badu gipuzkerari buruz ere
lan bikain bat, gure arteko espezialistek gorailpatu izan dutena. Ho-
rien artean Mitxelena jauna bera. Berak esana utzi du "gipuzkerari
buruz": "en la frase, la acentuación de cada palabra se acomoda a la
estructura prosódica del conjunto", hau da, Orixek esandako berbe-
ra.

Autore honek berak zera esaten digu "unitate melodikoari" bu-
ruz:

"Es la porción mínima de discurso con sentido propio y con
forma musical determinada".¹⁶

Definizio hau osatuago azaltzen da beste lan batean:

clásicos latinos al Euskara. I. Metros dactílicos y yambo-trocaicos", in *ASJU*, XXI, Exma. Dip. de Guipúzcoa, 1987, 58 or.

(16) NAVARRO TOMÁS, T.: "El grupo fónico como unidad melódica",
in *Revista de Filología hispánica*, 1, 3-19 or.

"La unidad melódica es la porción mínima de discurso con forma musical determinada, siendo al propio tiempo una parte por sí misma significativa dentro del sentido total de la oración".¹⁷

Beraz, gure gorputzak, bere organu teinkaduren alderdi akustikoaren bidez solidarioki laguntzen dio pentsamenduaren artikulazio antzari. Blak batera ematen dira: "pentsamendua"ren erritmoa eta "mintzo"aren erritmoa.

Hitzak, oro har, unitate linguistiko bezala ez du nortasun propio-risk diskurtsuaren terro musikalean. Bestalde, esaldi batean, orokorrean unitate melodiko bat baino gehiago barneratzen dira bere esanahiaren arabera. Horregatik balezta daiteke jeneralean "unitate melodikoa" hitza baino luzeagoa dela batetik, baina esaldia baino laburragoa bestetik.

Unitate melodikoak bereizterakoan, zenbait faktoreen eragina ematen da, hala nola, hurrenkera logikoa, irakurlearen barne-eragina, multzo musikalaren armonia eta silaba multzo osaketa:

"Hurrenkera logikoa"k adierazle eta adieraziarekin du zerikusia. Mintzakateak orden eta armonia jatorra behar du eduki hizkuntzak ematen dion posibilitateen artean, orohar, elementu semantikoaren arabera banatuaz.¹⁸

"Barne eragina"ren alorrean, zerikusi zuzena du hizkuntzari buruz pertsona konkretuak egitura erritmikoari buruzko duen neurri eta konpasaren sentikizunak. Horregatik, besteak beste, perpausaren zatiketa ez da beti berdina izango. Bakoltzak duen barne-eraginaren arabera, egon daitezke desberdintasunak. Baina, Navarro Tomás jaunak esango digunez, uste baino desberdintasun gutxiago gertatzen dira zatiketa horretan pertsona desberdinen artean.

Gogoan izan behar da, bestalde, "Multzo musikalaren armonia". Hitzen disposizio lineal horrek, taju erritmiko bat hartzen du. Entonazio modu bat. Entonazio hori esparru musikai konkretu baten barnean ematen da. Norbanakoaren ñabardurak alde batera utzita, ohiko hizkuntzak bere "entonazio hesparru" propioa du. Ardatz nagusi

(17) NAVARRO TOMAS, T.: *Manual de entonación española*, Guadarrama, Madrid, 1974, 29 or.

(18) *Ibid.*, 24 or.

baten inguruan ematen diren gol-beheak dira. Hemen ere "barne-eragina" gogoan izatekoa da. Egitura erritmiko horiek etengabe jaulkitzen dira.

"Unitate melodiko" horiek ,ohiko silaba multzo barruan ematen dira. Hortan antzekotasun bat ematen da,beraz,prosan eta poesian, beti ere muga konkretu batzuren barnean . Bertso-lerro sinplea eta konposatuko hemistikio bakoitza, gehienetan, unitate melodiko dira.¹⁹

Orixeri dagokionez ere, "periodo"ak ahoskuntz bat du , entzumenarentzat dolnu propioa darama, sintaxi propioa eta pentsamendu erritmoaz osatua dago eta silabel buruz muga jakin batzutan ematen da . Horren arabera, poesia egiterakoan ere, Navarro Tomás-en "unitate melodikoa"ra hurbiltzen da hein handi batean.

Gure autoreari jarraiki, poesia, "mintzo-ebakera"ren hurbilen dabilena izango da, hizkuntzaren erritmoa mantenduko du eta ez da lerroka derrigorrezkoa izango erritmorako, aitzitik, "hemistikioa" edo "mintzo-ebakera" berdin edo antzekoen errepika izango da.

Navarro Tomásék, gaztelaniako unitate melodikoa gogorarazten digu sarritan.Horren nolakotasuna zein den jakiteko, bere iritzian,ez dago bide egokiagorik aspaldiko poesia zaharrak begiratzea baino.

Afirmazio hau funtsezkoa da, poesia tradizionalaren bitartez gaztelaniako unitate melodikoaren izakera ezagutu baitaiteke .Gogora dezagun erromantzeak eta horien neurriei buruz dioena:

"Los versos o hemistiquios de siete u ocho sílabas son, como se sabe, las unidades métricas predominantes en los antiguos poemas españoles de versificación Irregular. El verso octosílabo es el metro nacional del romancero...

.....
Lo extraño sería que en español o en cualquier otro idioma los metros propiamente populares apareciesen en desacuerdo con la medida básica de las unidades melódicas de la lengua respectiva".²⁰

(19) NAVARRO TOMAS, T.: *Manual de entonación española*, Guadarrama, Madrid, 1974, 30 or.

(20) *Ibid.*, 36 or.

3.- Euskararen unitate melodikoak

Gure helburua, garbi dagoen ez, ez da finkatzea zeintzu diratekeen euskararen unitate melodikoak. Baina aski da begirada bat botatzea kantutegi zaharrari, Navarro Tomásen arrazonamendua gogoan izanik, gurea, gehiengo handi batean, lau silaba gutxiengo eta hamahika gehiengo mugatan kokatzen dela, oro har, nahiz zenbait kasutan, bi mugetatik aparte ere gerta daitekeen unitate melodikorik.

Patxi Altunak bere tesian *Versificación de Dechepare*, 146-150 orrietan euskal "unitate melodiko"en azterketa bat egiten du. Azterketa horretan, ondorioak guztiz behin behinekoak direla esan ondoren, bi idatzi desberdinen analisia dago, bata Axularrena eta bestea Mitxelenarena eta esaten :

"Es la primacía de las unidades de siete sílabas, igualadas en Michelena por la de diez, al tiempo que éstas ocupan en Axular el cuarto lugar, compartido con las de nueve. Las de seis sílabas, que en Axular ocupan el segundo puesto, ocupan el tercero en Michelena, siendo en ambos las de nueve las que van en cuarta posición, empatadas en Michelena con las de ocho y en Axular con las de diez..... Coinciden también ambos autores en concentrar entre las unidades que van de cinco a once sílabas un porcentaje muy elevado de las mismas, que en Axular suman un total de 77,5% y en Michelena un 89,9 %....."²¹

Juan Mª Lekuonak, Billabonan "I. Herri Literatura Jardinaldiak", 1989, emandako hitzaldian Euskal Baladak liburuiko poesia zaharrak izan zituen aztergai "Euskal kontapoesien modulu metrikoak" titulupean. Azterketa horretan argi eta garbi azaltzen dira bertso-lerroen mugak 5 eta 10 tartean.

Guzti hori gogoan izanik, ondorioztatu daiteke gaztelaniari buruz Navarro Tomás jaunak esandakoa egia baldin bada, gisa dela gure kasuan ere hala izatea.

(21) ALTUNA, Fco. M^a. - *Versificación de ...* , 146-150 or.

4.- "Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak"

Atal honetan, Orixeren bertso-lerroko hemistikioa, hau da "neurtitz-unitatea" eta prosako "unitate melodikoa" alderatuko ditugu eta ikusi bien artean sortzen den erritmo tenka. Hori nabari daiteke irakurketa arrunt batetik era neurtu batera aldatzen dugunean. Berak ere zilegi jotzen du era batera zein bestera irakurtzea. Egokiera-desegokiera hori garrantzitsutzat jotzen dugu Orixeren erritmoa aztertzerakoan.

Gure azterketan, garrantzi berezia eman dion irakurketari .ikus daitekeenez Orixek hemistikioen artean egiten dituen pausak, gehienetan, ez dira arbulagarri irakurteta arrunt batean. Baina, zenbaitean, desegokiera ematen da bien artean, erritmoaren aniztasunaren onuran.

Idatzikurrei ere bere garrantzia eman dion. Praktikan ikusiko dugunez, puntuak, puntu eta komak eta bi puntuek ere etena adierazten baitute. Gehienetan galdera ikurra eta harridurazkoa ere etekin bat datoz. Baita parentesiak ere . Horixe berbera adierazten du Navarro Tomásék idatzikurrei buruz:

"Lo seguro es que en todo caso el punto, el punto y coma y los dos puntos señalan división de unidades melódicas, aunque a veces no se haga verdadera pausa".²²

Idatzikur hauen etena garrantzitsua gertatuko da, zeren, hein handi batean, hemistikioaren etena eta unitate melodikoaren etenarekin bat baitatuz.

Komarena askoz labalngarriagoa da eta mugatzen zailagoa. Askotan egiten da, bestalde, hemistikio zein unitate melodiko zatiketa, inongo zeinu ortografikorik azaltzen ez den lekuan.

Normalki perpaus batean unitate bat baino gehiago barneratzen dira. Espresio beraren nolakotasunak eta luzeraren zenbatekotasunak adieraziko digu muga. Esaldi labur bat unitate izan daiteke neurria tamainakoa baldin badu, baina, gehienetan, bat baino gehiago azalduko da.

(22) NAVARRO TOMÁS, T.: *Manual de...*, 32 or.

4.1.- Azterketa honen aintzin-lana

"Hemistikio " eta "unitate sintaktiko"en arteko egokierak, desegokierak, Orixeri gagozkiolarik, badu azterketa arloan prezedente bat: "El metro en las traducciones de los clásicos al euskara.I. Metros dactílicos y yambo-trocaicos".²³ Lan horretan Orixek Virgilio-ren *Geórgicas*, hirugarren liburuko 75-88 bertso-lerroak itzultzean, autore honek erritmoa lortzeko izan zuen trebeziaz hitzegiten da, non ez baita normalki "hemistikioa bat etortzen unitate sintaktikoekin". Kasu honetan alpatu autoreak ongi aukeratutzat jotzen du desegokiera hori:

"Se trata de la falta de coincidencia entre grupos sintácticos y hemistiquios, que hace que los versos fluyan elegantemente sin mostrar un ritmo excesivamente machacón....."²⁴

Beste itzulpenei buruz, A. Prudencio-ren "Oillaritean" eta Goize-roko" itzulpenaz mintzatzen da, zehinetan bertso-lerroak luzeagoak izanik ere, salbuespenen bat aparte, "sei etena oinarri" mantentzen baitu, balna kasu hauetan "unitate melodikoa" eta "unitate sintaktikoa" bat datoz lehen egin duenaren kontra:

"Se habrá observado que, a diferencia de lo que sucedía en la traducción de Virgilio, donde con una frecuencia relativamente alta los grupos sintácticos no coincidían con los miembros hexasílabos, en estas traducciones rara es la línea en que sucede esto, de modo que el ritmo se percibe con mayor claridad".²⁵

Gure azterketa honetan ere, bietatik aurkituko dugu , bata zeln bestearen egokiera-desegokiera nahasian, sei-bost-laukoak, beti ere seihoa nagusi dela.

Gisako desegokiera bat alpatzen du Aita Altunak Orixeren honako adibide hau jarriaz:

"Ardandegin litzea da nere asmoa"²⁶

Neurtitz-unitatearen arabera hauxe litzateke bertso-lerro honen

(23) RUIZ ARZALLUS, Inigo: "El metro en las traducciones..." , 41-79.

(24) Ibid., 59 or.

(25) Ibid., 73 or.

(26) ALTUNA, F.: *Versificación de ...*, 141 or.

egitura erritmikoa: "Ardandegin lltzea / da nere asmoa". Baina unitate melodikoari gagozkolarik beste hauxe: "Ardandegin lltzea da / nere asmoa".

Aztergal ditugun poesia hauetako "neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak", bi eragin desberdin pean doaz abladan, batzuetan batera, gehienetan, bestetan bakoitza bere etenen tartean; zenbaitetan neurtitz-unitatea ez da unitate melodiko izatera iritsiko, bestetan alderantziz gertatuko da.

5.- "Tankera berriko poesiak". Sarrera

Orixeren hamasei poesia, zortzi estrofa moldetan landuak eta beste zortzi prosa gisan egindakoak aztertzerakoan, neurtitz-unitatea lehenengo, eta unitate melodikoa ondoren, honela adierazita daude: neurtitz-unitateen arteko etena bi lerroska okertxaz: //; unitate melodikoa, berriz, bi gidioen bidez:

Azterketa honetan honako bi oinarri izan ditugu nagusiki:

1.- Orixen ezagutzen zuten batzuri irakurrerazi dizkiegu, bai prosa gisan, bai poesia gisan. Prosa gisan irakurtzerakoan, zenbait kasutan desberdin irakurri du gure irakurle goak. Guk, kasu horietan, gehien goaren iritzira jokatu dugu.

2.- Ondoren, idatzikurren posizioan jarri dugu ardura, honako hiru multzotan banatuaz: puntuak, puntu eta komak, galdera ikurrak, harridura ikurrak, parentesiak (A multzoa); komak (B multzoa) eta C multzoa, idatzikurrik gabekoak.²⁷

5.1.- "Neurtitz-unitate" eta "unitate melodiko"en arteko egokierak/desegokierak

Azterketa honetan argi eta garbi emanak daude hemistikloak

(27) Horra aztergal dugun poesi zerrenda: 1.- Baru mendian-1950, 2.- Argi eta margo- 1950, 3.- Panpaetan izar - 1950, 4.- Lur ikara- 1950, 5.- Itz eta mintzo-1951, 6.- Azken afaria- 1952, 7.- Resurrexit- 1954, 8.- Boliblaiko zabaldian - 1951. Nere eun oberenak: 1.- Egona, beta, beti, pakea, 2.- Bukara, betiraundea, 3.- In principio. Asieran, 4.- Arkaltzaren gainean, 5.- Iainkoa beregan, 6.- Betidanik eta betiko, 7.- Baru mendian B, 8.- Maitagarriena.

eta hauen arteko etenak. Beraz, zilegi da era horretan irakurtzea, baina, beste aldetik, irakurketa arrunt bat eginez gero, prosa baltzian, ikus dezakegu zenbait egokiera/desegokiera bi irakurketen tartean.

Lehenengo, lerro amaierako etenak aztertuko ditugu. Eta, ondoren, lerro barnekoak.²⁸

5.1.1.- Bertso-lerro amaiera.Eman daitezkeen kasuak

Lehenengo esan dezagun, lerro amaiera guztiak "neurtitz etena" daramatela. Beraz, hemistikioaren amaiera gertatzen da beti. Eta ia beti "unitate melodiko"en amaiera ere hor ematen da. Beraz, poesia gisan irakurtzean, amaierako etena derrigorrezkoa den bezala, prosa gisan egindako irakurketa arrunt batean "unitate melodiko"ak ez du derrigorrez bat etorri behar neurtitz etenarekin, baina eskuarteko lerro amaieretan, ia beti, hala gertatzen dira.

Orotara 314 lerro dira tankera berriko zortzi poesia hauetan aztergai ditugunak honela bana daitezkeelarik:

poesiaren zkl.a.	zenbat lerro	A multzoko amaiera	B multzoko amaiera	C multzoko amaiera
1	33	31	2	0
2	66	61	0	5
3	30	25	4	1
4	27	26	1	0
5	60	42	3	15
6	45	38	5	2
7	24	18	1	5
8	29	22	6	1
	314	263	22	29

(28) Ez da gure helburuetan sartzten euskararen unitate melodikoaren luze-laburra adieraztea, gutxiagorik ere. Hori ondo egiteko, guk izan duguna baino muestreo zabalagoa behar da, batetik eta, batik bat, talde-lanean arituko direnak. Uste dugu aparailu berezien bahetik iragazi behar dela. Gainerantzeko ondorioak, aproximazio hutsak besterik ez baitira izango. Gure asmo bakarra da Orixeren erritmoaren aniztasun bitxia argi uztea.

1.- Bertso-lerro amaierako etena bat dator unitate melodikoarekin. A eta B idatzikurrak

Beraz, 314 lerroetatik 263 aldiz, hau da, %ko 84 kasutan A multzoko idatzikurretan amaitzen da. Hau da, arloan jakitun direnek "unitate melodiko" amaiera adierazten duten idatzikurretan. Horra zenbait adibide:

- (I.1.1/2) Hemen natorkizu // Baru mendira // zure oinetara.
Ezi ezazu bein // aur ezgaltz au // Zerorren gogara.
- (I.3.5) Zugandik zale // Jabal edatzen // barnean zirrara:
- (I.9.1) Aitaren altzoan, // Baratzeko ua // duzu otolzgala:
- (II.1.1) Egalak astinduz // oillarrak jo digu // argitu baiño len;
- (II.2.1) Argia jelki da; // gorputz-eragiñez // jautiz otzikara;

Lerro-amaierako erritmo egokiera hori, are eta balezatuagoa geratzen da oraindik ere, B multzoko idatzikurretan. 22 aldiz, hau da, %ko 7 aldiz ikus daiteke lerro amaieran koma delakoa (,). Orohar, koma batek (,) ez du derrigorrez "unitate melodiko" amaiera adierazten. Baina lerro amaiera hauen kasuan horrela gertatzen da ia beti. Beraz, hor ere bat datoz "hemistikioarekin". Horra adibide batzuk:

- (I.6.2.) Baita ni ere // Zure baimenaz // or eser nadin,
- (I. 11.1) Grinok ematzeko, // Baru mendian // luzaroan nagon,
- (III.2.2) Nere belarrien // betiko xixtua // ezin dut sumatu,
- (III.2. 3) Kolkoan arnasa //bakan, biotzean //pilpira larritsu,
- (III.2.9) Itzik ixillen au // blur ledi mintzo, // blur ledi oi,

2.- Bertso-lerro amaierako etena. C kasua, hau da, idatzikurrik ez dagoenean

Larriagoa da arazoa inongo idatzikurrik gabe amaitzen denean. Eta gisa da horrela izatea: 29 adibide ditugu honelakoak, hau da, %ko 9 aldiz.

Kasu hauetan neurtitz-unitatea eta unitate melodikoa, batzuetan, bat etortzen dira, eta besteetan ez:

a) Kasu batzutan lerro amaierako etena "unitate melodiko" amaiera da.

(II.17.1/2): zokotik egira //- - \rightarrow ²⁹ illunaren iges

(II.17.2/3): aren antzo gira //- - \rightarrow bi begidun oro

(II.21.1/2): baina golza dut nik//- - \rightarrow asmakizun aundi guzien garala.

B) Beste kasu batzutan "unitate melodiko" a ez dator bat lerro amaierarekin eta , zangalatraba egiten du lerro batetik bestera.³⁰

(II.21.2/3): Argiaren xintik \rightarrow \sim ez den bitartean,

(V.4.1/2): gatzaiñadi baten \rightarrow \sim goi aldera noa.

(V.13.1/2): etxeoak oro \rightarrow \sim jelki,

(V.13.3/4): Atzarrri ni beti \rightarrow \sim entzuteko;

(VII.5.2/3): Emen ere kuzkur \rightarrow \sim jendea³¹

5.1.2.-Bertso-lerro barneko etenak.Eman daitezkeen kasuak.

1.- A multzoko idatzikurrak.

Lerro barneko "hemistikio" eta "unitate melodiko"en arteko egokierak/desegokierak aztertzea, arlo bihurriagoa gertatzen da . Esan behar baita, bestalde, irakurlego guztiak ez datozela bat beti unitate melodikoen arteko etenetan.

Lerro barneko hemistikio eta unitate melodikoen artean, honako hiru kasuak gertatzen dira:

1.1.- "Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak" bat datoz.

(VII.6.1): Aral kukulutik //- - zerbait jalki zalo //- - Zer ote da? Luma?

(II.12.3): Askil da baratzez. //- - Eskuan makilla, //urbil dut aldatsa.

(29) (-): Ikur honekin lerro aldaketa adierazi nahi da.

(30) (~) Ikurrak zangalatraba adierazi nahi du.

(31) Zenbait irakurleren artean ez da egon adostasunik: III.2.5//6. "Balña nork atzitu (~) zer dion?"; V.5.1//2. "Ari zait burua (~) oarkabe; V.13.3//4. "Atzarrri ni beti (~) entzuteko"; VI.9.1//2. "Eglen Erregin (~) Fedea"; VI.13.2//3. "Argi, berri, balña (~) biak dira bear"; VII.2.1//2. "Zabala (~) zalapartan dute alden-alde laster".

- (I.10.3): Bi-blok gaude// otolitz ixlilean;//— ez da lekukorik.
 (II.2.1): Argia jeiki da ;//—gorputz eragiñez // jaurtiz otzikara;

1.2.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da.Kasu desberdinak.

Hurrengo adibideetan aurki dezakegu bien arteko desegokiera, nahiz orokorrean bat datozen.Zenbait kasutan, perpausa, bere laburrean ez da "hemistikio" izatera iristen:

- (V.13.1): Ez beti.- - Gerta zait //ostots bildurgarriz // etxeoak oro
 (V-3.1): Bi delak...—Bakarra.....//

Irakurketa arrunt batean derrigorrezko gertatzen da galdera ikurraren ondoren pausa egitea. Beraz, eta berez, unitate melodikoa izanik, Orixek errekurtsio hori erabiltzen du "hemistikio" barnean erritmo aniztasuna areagotzeko.

Argigarri honako adibidea:

- (II-7.1): Zer ote da?- - Luma?//

Kasu honetan "unitate melodiko" bikoitz batek,laburrak izanik, "hemistikio" bakarra egiten du.

Aurreko ballabidea baino gehiago erabiltzen du Orixek bokatiboa eta esklamazioa. Bokatiboek, perpausaren haseran jartzen direnean, etena eskatzen dute, baina laburrak izanik ez dute hemistiklorik osatzen:

- (II-7.1): Illun I - - Ago geldi I - - // Argil - - Ez iradul

Esklamazio asko ere laburregiak dira hemistikioa osatzeko:

- (VII.3.1): Eupl- - Nik dakit zer dan!—//goizean mendian//
 esnatzeko poza!
 (VII.7.1): Au poza!- - Onekin.//nalgabeak oro//estal dira gaitez,
 (VII.8.3): Betor egun ua//Jesus ikusteko.// Il bai I - - Pizten asil

1.3.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da:

Gerta daiteke "unitate melodikoa" zenbaitetan "hemistikio"aren mugatan ez sartzea silabaz luzeagoa delako. Beraz, derrigorrezkoa du hurrengora luzatzea. Hau hemistikio arteko zangalatrabaren pareko litzateke:

- (VI.13.1): Biotzez bizi da // gizona.—Biotzez// Jainkozale dana.

- (VIII.4.2): argiz aseago// ni bainon- -;ark are//zerbait nai ikasi.
 (VI.4.2): orobat ardoa // onetsiz:- - "uzute - -//,au nere odola.
 (II.6.2): elur garatua // dela diokezu:- -// ainbeste zuri da.

Zerbait kasutan unitate melodikoak zangalatraba egiten du lerro batetik bestera, hemistiklo tartean amaituz:

- (VII.5.3): Emen ere kuzkur^a ~
 jendea. —Zuretzat.
 (III.2.6): baina nork atzitu^a ~
 zer dion? - Berak, bai,
 (V.5.2): ari zait burua^a ~
 oarkabe;- -@TITULILLO = 2.-Bertso-lerro barneko etenak. B
 multzoko idatzikurrak.

Gure azterketaren harian, ikus ditzagun segidan "B multzoko" idatzikurra, hau da, koma (,) ageri denean, "neurtitz-unitate" eta "unitate erritmiko" en egokierak/desegokierak.

Horra eman daitezkeen zerbait kasu:

2.1.-"Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak" bat datoz.

- (I.2.2): Baiña nerau nalz,- -// gizagalxo au,—// eun auzitan nasi.
 (II.3.1): Gauak illak zitun,- -// argiaz batean,- -// margo bizi oro.
 (II.7.2): Ez doa zuzenka,- -//or emen asi da,- -// lore denen kuma.
 (II.8.3): Ertzean gelditu,- -//egalak ikara,—//urbilduz nigana.
 (II.16.3): Illundu baiño len, - - //, sartu nalz barnera.

2.2.- "Unitate melodikoak" "neurtitz-unitateak" baino laburragoak dira.Kasu desberdinak.

Zerbait kasu desberdin alpa dezakegu honako desegokiera hau baleztatzeko.

Horra topa daitezkeen zerbait kasu:

1.- Enumeraketak.

Aurki daiteke zerbait enumeraketa labur, koma tartean ezarrita. Kasu hauetan, eten melodikoa ematen da, baina bere laburtasunean ez dira hemistikloaren neurriira iristen:

- (II.20.2): Elurrik,- -zerurik,—//
 (II.22.2): Argi,- -margo,- -lore.//
 (III.1.2): ,bat beltza,- - bat urdin.//

(III.2.8): ordu bat,- -bi ordu.//

(III.3.5): ,laister sogor,- - itsu;//

2.- Perpausen iustaposizioa.

Berdin gertatzen da molde berdineko perpaus zenbait segidan ematen direnean, hau da, perpausak iustaposizioan ematen direnean; zenbait kasutan, ez dira hemistikioak duen neurritira iristen:

(V.1.4): Jeiki nalz,- - jantzi nalz;—//

(V.2.4): I ba alz,- - ni ba nauk.- -//

(VI.3.2): , ogia zatituz, - - onetsiz,- -//

(VI.6.1): Ikusten,— ukitzen,- -// entzuten,- -usmatzen,- - //
//jastatzen,- -sinesten,- -//

3.- Esklamazioak.

Bokatiboak eta esklamazioak, aurretik ematen direnean, alboan daramaten koma, benetazko eten melodikoa dute:

(IV.9.1): Anal,- - elkarrekin //II bearrik ote?

Baina, ondoren doazenean, aurreko multzoarekin lotzen dira laburrak direnean bederen, gure irakurlego gehiengoaren arabera:

(IV.7.1): Ez bildur, arreba.//

(II.4.3): Zazpitan zazpi, bai, //³²

Aurretik doan unitatea, luzea denean, banatuta:

V.15.4.): Solnu denen solnu,- -// Jainkoa,—belarriz//
dezadan oartzun.

4.-Inperatiboak:

(VI.4.2): orobat ardoa // onetsiz:- - "uzute —//,au nere odola.

5.- Aditzondoak.

Zenbait aditzondo esaldi hasieran unitate oso gertatzen dira:

(32) Gehiengo batek hala eginik ere, sarritan etena egin dute besteek.

(II.10.1): Ontan,- - ezkerretik // birunda bukatuz,

(V.1.3): Noizbait,—argi-xinta //

(VIII.1.3): , or,- - batez bat,—argi.//

6.- Adizlagunak.

Adizlagunak, esaldi hasieran egon eta ondoren koma dutenean, unitate oso bat egiten dute, nahiz ez diren sarritan hemistikioaren neurrira iristen:

(II.15.1): Atsaldean,- - biar// aza landatzeko//apaintzen dut lurra:

7.-Zenbait perpaus txertatu.

Zenbait perpaus txertatu, tartean, doanean, esaldi nagusia unitate melodiko desberdinetan banatzen da:

(VIII.5.3): Agur anal , - - blok,- -// jakin ez jakin,- -// batera goazi;

2.3.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da.

Hori gerta daiteke bai esaldi sinpletan, bai konposatueta:

(II.4.2): auspetik txingarra //bezala,—lainotik// sortua dirudi.- -//

(II.8.2): , nere sapallora // eldu zait,- -(otxana).//

(II.10.1): (Ontan,)- - ezkerretik // birunda bukatuz, - -//

(II.22.3): Argiak begitan // jo naunean, —Adibide hauetan garbi ikus daiteke neurtitz-unitateari dagokion etena, unitate melodikoaren tartean gertatzen dela.

Zenbait kasutan, "unitate melodikoa" ikur desberdinen tartean ere joan daiteke, hala nola, koma (,) eta puntuaren (.) tartean, goiko zenbait adibidek baieztatzen dutenez.

3.- C kasuan, idatzikurrik gabe

C kasuan, hau da, idatzikurrik ez dagoenean unitateak mugatzea, gauza zailagoa gertatzen da, baina halere orohar esan daiteke unitate melodikoak bat datozela hemistikioekin eta era batera zein bestera irakurri, ez duela kasu gehienetan desegokierarik sortzen.

Halere, batzuetan, "neurtitz-unitatea" ,"unitate melodikoa" baino laburragoa da eta, besteetan, luzeagoa.

Hemen ere hiru kasuak gertatzen dira:

3.1.-"Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz.

- (VIII.6.1): Zer geigo bear dut - - // ikusiz Bolibi?
 (VIII.6.3): Nolzbat arki nezo - -// azkena lurrari.
 (VIII.1.2): Non da beglentzat - -// ikus bitarterik- -//
 zuga bezain aundi?
 (VIII. 1.6): Su gurdi aurretik - -// sorgiñ-argiz lurrak- - //
 Itxaso dirudi;

3.2.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da.

- (I.4.3): Eize ankerreri - - // orain zuk—arnas// diezu egiten.
 (II.20.3): ez dauka lañorik—// Egunoroz - - ordu//
 onen erpal nago.

3.3.- "Unitate melodikoa" neurtitz unitatea baino luzeagoa da:

- (I.3.2): Zugandik zale// jahal edatzen - -// barnean zirrara.
 (II.3.2): Egunero ditu// lurpera ; - -argiak // pizten egunoro
 (II.3.3): Illunak lo nauka // erio;- - argiak // pizten nau osoro.
 (II.6.3.): E lur garatua// dala diokezu;- -// ainbeste zuri da.

Aniztasun handia topa daiteke, beraz, Orixeren hemistikioa eta unitate melodikoen tartean. Gure irakurlegoa, sarri bat etorri baldin bada ere, beste zenbait kasutan, era desberdinean irakurri digu. Zenbaitek, esaterakoan era batera egin digu eta irakurtzerakoan, beste erara, idatzikurren eraginez.

6.- "Nere eun oberenak". Sarrera

Uste dugu neurtitz-unitatea eta unitate melodikoen arteko azterketa honek, osagarri bat merezi duela eta horregatik ditugu aztergai "Nere eun oberenak" deitutako poesiak. Haletatik "Baru mendian A", lehen, hiru hemistikioen artean aztertua dago. Bestalde, poesia hau aipatzen bada ere, ez du autoreak idatzita ematen. Argitara emana dagoela adierazten da, besterik gabe.

Zergatik deitu zituen poesiok Orixek "Nere eun oberenak" ? Esan behar da ez daudela hauen artean zenbait poesia edozein

antologietan azal daitezkeenak. Gogora ditzagun une honetan : "J. S. Bachi elizan", 1950. "Berraondoko meza", 1950, "Bollbiko zabal-dian", 1951, Miramar, 1954, III.: "Gau Izar (1890-1900) Amona", 1954, "Barne-mulñetan", 1934, "Getsemani" 1951-2, "Illondo-koak. Igan beti nire lelo", 1954; eta gure azterketan aurretik ikusi ditugun zortzi poesiak. Guzti hauek ez dira Orixeren "Nere eun obere-nak" izendatukoetan sartzen. Gure iritzian, hauetako zenbait sartu behar zituela uste dugu estetika arlotik begiratzerakoan. Balna, izen-datze horretan, zerikusí handia izan zuen poesiaren galak, batetik, eta formak bestetik. "Nere eun obere-nak" izenekoetan denak Jain-kozko poesiak dira, salbuespenik gabe. Beraz ,gainerantzeko gal guztiak ez dute lekurik hauen artean.³³

Forma aldetik, bere bizí guztian aldarrikatu zuena ondorio guz-tiekin aurrera eramatera iristen da. Hau da,estrofismotik, errimatik eta neurri zehatzetik urrundurik , azken sintesira iristen da.

A. Xanti Onaindiak, "Oleri"n, 1984. urtean publikatu zituen olerkiok. Eta bere sarreran, besteak beste ,zera diosku:

"Etzion amaia ezarri bere asmoari, Jaunak aurretik berera dei egin ziolako. Nai zitun eun oietatik bederatzi utzi zizkigun".³⁴

6.1.- "Neurtitz-unitateak" eta "unitate melodikoak"

Poesia hauetan azaltzen diren eten arteko hitz-hurrenkerak, "sei etena oinarri" dute, tartean bostekoak eta , noizbehinka, laukoa ere barneratuaz.³⁵ Egia da hitz hurrenkera berdín berdínak ere ez dituela gogokoenak Orixek, aspergarri iruditzen baitzailkio. Asperdura hori

(33) Gogora dezagun, Aita Xanti Onaindiarekin izan zuen solasaldi hura , non aitortu baitzion hauxe: "Lirikan be neu nauzu oberena" . Itxurazko apaltasun eza honen oinarrian zegoen Aranalde , bere llobaren iritzian, hark bere Jainkozko heldutasunean, gal mistikoari ematen zion aparteko ga-rantzia. Ikus "Orixe olerkari", in Orixe. Omenaldi,..., 125-164 or.

(34) "Nere eun..." , 133 or.

(35) Kasuren batean eman daiteke zalantzaren bat. Adibidez II. poe-sian, 3. lerroko azken periodoan:"ta bukatu balitez". Horrela balitz zazpi silabako unitatea litzateke. Balna kasu horretan ere "ta" aurreko unitatean sar dezakegu. Kasu horretan sei silaba litzuzke unitate honek.

gerta ez dadin, eta tonu zurrunik aldentzeko, egokiena periodo hauek elkarren artean nahastea dela uste du eta ,egin ere, hala egiten du. Baina , beti ere, sei-etena nagusi delarik. Lehen ere esana orain berriro aldarrikatzen du:

"Etena beti bat izate orrek, belarria aspertzen du".

.....

"Esan ditudan 4,5,6 naste, etena aldatsugo dute".³⁶

Hitz lauz daude, lerro luzetan idatziak. Parrafoa. Bitxikeria bezala adieraz dezagun , aurreko parrafoa amaitzen den puntu parean jarraitzen duela la beti hurrengo parrafoak. Hauek, bestalde, desberdinak dira beren artean. Badaude lerro batekoak eta seiakoak.

Parrafoetako lerroak berdinak ez diren bezala, lerro bakoltzeko "sei eten oinarri"ko hitz-hurrenkerak ere anitzak dira. Badaude batekoak eta bostekoak .

Sarritan, bestalde, etena ez da bat etortzen lerroaren amaiera-ekin. Horietan ere anitza da. Jakina da, bertso-lerroetan hori "zangalatraua" deitzen dugula, enkabalgamendua. Hemen lerro luzetan idatzia dagoenez gero, ez dugu adierazi besterik egiten.

Esan dezagun bestalde, parrafoen arteko "neurtitz-unitaterik" ez dagoela. Parrafoekin batera bukatzen da azken neurtitz-unitatea.

Eskuartearen ditugun zortzi poesia hauek, esan bezala, hitz lauz idatzita daude eta " sei etena oinarri" neurtitz-unitateetan egindako edozein poesiarren erritmoa mantentzen dute eta hauen joanetorria etengabe ematen da.³⁷

(36) "Nere eun ...", 135 or.

(37) Horra poesia horietan, banaka banaka hartuta, kontatu ditugun delako neurtitz-unitateak: 1.- Egona.35 lerro, 102 neurtitz-unitate, 2.- Bukaera. 38 lerro, 114 neurtitz-unitate, 3.- Betiraundea 23 lerro,77 neurtitz-unitate, 4.- A. galñean31 lerro, 100 neurtitz-unitate, 5.- J. beregan26 lerro, 93 neurtitz-unitate, 6.- B. eta betiko 24 lerro, 79 neurtitz-unitate, 7.- Baru mendian 20 lerro, 72 neurtitz-unitate, 8.- Maitagarri 10 lerro, 35 neurtitz-unitate.

6.2.- "Neurtitz-unitate" en banaketa.

Poesia guztiak jartzeak luze joko lukeenez, lehenengoa hautatu dugu "sei etena" oinarri hartuz ebakita:

1.- Egon, beta, beti, pakea.

Asieran dio/. Asiera zer da?/ Geldi egonetik /Ibilira pasa./ Egon,
berriz/, beti bat dirudi/. Ez ote beti bat /, laungoiko-antzera?

Ez; ba-du lena/, bai ere geroa./ Emen ez galtezke /noizkotik atera.

Lendanik ba-zan/. Len orrek ere/ gerora garama.

Aurrenetik edo?/ Aurren orrek ere/ urrengoa dakar/, atzerago
dana/. Emen ez galtezke/ nongotik atera/. laungoikoak, berriz/, nolz-
nongorik al du?

Asieran zer da?/ Zer da lendanik? / Aurrenetik zer da?/ Gauzarik
etzala?/ Ez al zan ezer?/ Ez al zan iñor?/- Bai, asieratik /iñoiz ez dun
ua.

Nere buru onek/

ezin du asmatu/ asi gabekorik/ noiza bezain garbi.

Gauzarik etzala/, ez ote zan utsa/, utsarte ta zulo/ ertzikan gabea?/ -
Ez; ba-zan norbait/ geldi-egon artan/: bat, bete ta beti /dan gure
lainkoa.

Lenbizia baiño /lenago zer zegon?/

Ila? Eriotza?/ Ez; lainko bizia/ bere betieran/, beta baiño/ betego dan
artan/, Bere Beregan/.

Betiera zer da?/ Nere buru onek/ ezin asmatu du / beta bezain garbi.

Oi, beta, beta! Onen bila dabil/ eziñegonena/. Bizitza zoroak/
aterze-rik ez du/. Gizon zoratila/, urduri, lo-galdu/, beta bila dabil/
lotarako beintzat/. Ain zoro ez danak/, egona, patxara/, astia nai luke/
atseden artzeko.

Oi atsedena! / Auxe da bizia.

Nere bizi ontan/ atsedena ederrak / ba-ditut artuak/, lain-koak emanik.

Tximisten ziztuan / Andes'etan gora/, (zazpi mila terdi)/, geldi-geldi
noa/, idi-begitik/ begiratu gabe/. Esan diteke/ egal-ontzia / geldirik
dago-la.

Eta ni, berriz/, erori ezker/ nora nindoake?/ Utsera? Zulora?/ - Bete dan Argana.

Ez dut inoiz ere/ orduan bezala/ auspoetan artu / ain lasal arnasa/. Bal atsedena/ Zuk emana, launa!

Atxitu dut beta,/ beti'ren aide /urbilenekoa/. Onela noa/, betaz, atsedenez/, pakearen eskuz/, bat, bete ta beti/ dan lainkoa-gana.

6.2.1.- Eman daitezkeen kasuak.

Goiko adibidean eta gainerakoetan neurtitz-unitateak, aski argi eta garbi adierazita daude Orixeren poesietan, autore berak ezartzen duen erritmoaren arabera. Ondoren, gure irakurlegoak nagusiki egindako eten nagusiak gogoan izanik, unitate melodikoen etenak eta multzoa eman ditugu.

6.3. "Unitate melodikoen" banaketa

Aurreko adibidea bera erabili dugu unitate melodikoak aztertzerakoan:

Asieran dio- - . Asiera zer da?- - Geldi egonetik -- ibillira pasa.- - Egona,³⁸ - berriz- -,beti bat dirudi- - . Ez ote beti bat- - , laungolkoantzera?- - Ez;- - ba-du lena- - , bal ere geroa- -.Emen ez galtezke —³⁹ noizkotik atera.- -Lendanik ba-zan- - . Len orrek ere- - gerora garama.- -Aurrenetik edo- - ? Aurren orrek ere- - urrengoa dakar- - , atzerago dana- - .

Emen ez galtezke - -⁴⁰ nongotik atera— . laungolkoak, - - berriz-⁴¹ noiz nongorik al du?- -Asieran zer da?- - Zer da lendanik? —Aurrenetik zer da?- - Gauzarik etzala?- - Ez al zan ezer?—Ez al zan inor?- - Bal,- - asieratik - -⁴² inoiz ez dun ua.- - .

(38) Gure irakurlegoak bi eratarira irakurri du "berriz": etena eginaz eta etenik gabe.

(39) Bi eratarira irakurri arren, gehiengoak nahiago du etena egin.

(40) Ikus aurreko oharra.

(41) Ikus aurreko oharra.

Nere buru onek—ezin du asmatu- - asi gabekorik- - noiza bezain garbi.- - Gauzarik etzala- - , ez ote zan utsa- - , utsarte ta zulo- ertzikan gabea?- - Ez;— ba zan norbait- -geldi egon artan- - : bat,- - bete ta beti dan - - gure lankoa.- -⁴³

Lenbizia baiño lenago - - zer zegon?- -Ila?- - Eriotza?- - Ez;- - lainko bizia —⁴⁴ bere betieran—, beta baiño betego dan artan- - , Bere Beregan- - .

Betiera zer da?- - Nere buru onek- - ezin asmatu du - - beta bezain garbi.- -Oi, - - beta,- - betal- - Onen bila dabil - -⁴⁵ eziñegone-na- - . Bizitza zoroak—aterterik ez du- - . Gizon zoratila- - , urduri,—lo-galdu- - , beta bila dabil- -lotarako beintzat- - . Ain zoro ez danak

- - , egona,- - patxara- - , astia nai luke - -atseden artzeko.- -Oi atse-denal - - Auxe da bizia.- -Nere bizi ontan- - atsedeen ederrak - - ba ditut artuak- - , lain

koak emanik.- -Tximisten ziztuan - - Andes'etan gora- - , (zazpi mila terdi)- - , geldi

geldi noa- - , idi begitik begiratu gabe- - . Esan diteke—egal-ontzia - - geldirik dagola.- -Eta ni, - -berriz—,⁴⁶ erori ezkerok - - nora nindoake?- - Utsera?- - Zulora - - Bete dan Argana.- -Ez dut iñoz ere- - orduan bezala- -auspoetan artu - -ain lasal arnasa- - . Bai atsedena- - Zuk emana, - - launal- - Atxitu dut beta,- - beti'ren aide urbilenekoa- - . Onela noa- - , betaz,- - atsedenez- - , pakearen eskuz- - , bat,- - bete ta beti dan - -⁴⁷ lainkoagana.- -@TITULILLO = 6.3.1. Eman daitezkeen kasuak

Unitate melodiko hauetako zenbait, duda-mudakoak dira, gure irakurleagoak baleztatzen duen bezala. Gutxiengo batek etena egiten

(42) Multzok hau ere bi eratara irakurri du gure irakurleagoak: etenik gabe eta etenarekin.

(43) Hemen ere adostasun eza.

(44) Gehiengo batek, nahiz zenbaitetan eten arinagoa egin, nahiago du bi multzo desberdinetan irakurri

(45) Hemen ere ez dago adostasunik irakurtzerakoan.

(46) Ikus lehenengo oharra.

(47) Hemen ere adostasunik eza.

duenean, ez dugu ezarri eta gehiengo batek edo multzo beretsu-koak etena egin duenean, guk ere etena ezarri dugu.

Esan beharrean aurkitzen gara, halere, bat etorri dela gehiengo handi bat, gutxi batzuk besterik ez izanik duda-mudakoak edota ados etorri ez direnak.

Zenbait kasutan, gure irakurlegoa, idatzikurra ikusteak berak behartu du etena egitera.

Irakurlego batzuk enfasi berezia ezartzeko joera dute. Hauek unitate melodiko motzagoak egin dituzte zenbait kasutan. Desberdintasun horiek sarri eman dira bokatiboetan, esklamazioetan, inperatiiboetan eta gisakoetan.

Beste zenbait kasutan, ulermen-motak behartu du irakurlegoa etena era batera zela bestera egitera.

Dena den, gehiengoak dioenaren arabera azaltzea dagokigu, autore honen erritmoa argiago azaltzeko.

Neurtitz-unitate eta melodikoen artean egokitze handi bat egonik ere, ikus daitekeenez, badira unitate melodiko desberdinak, batzuk luzeagoak eta besteak laburragoak. Ikus ditzagun, beraz, hiru kasuak, idatzikurrak kontuan izanik.

1.-A multzoko idatzikurrak.

"A multzoko" idatzikurrel buruz (puntuak, puntu eta komak, bi puntuak, galdera ikurrak, harridura ikurrak, parentesiak), oro har errespetatzen dira eta berorietan etena egiten da. Beraz alor horretan adostasuna da nagusi, "neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoen" artean. Beraz, berdin litzateke poesia bezala zela prosa bezala irakurri. Baina berdintasun nagusi hori emanik ere, gertatzen dira bestelako kasuak. Ikus ditzagun ematen diren hiru kasuak:

1.1.- "Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz.

Esaldi laburretan, neurriaren arabera, sarri gertatzen da bien adostasuna.

- (l.1): Asieran dio.- // Asiera zer da? —//
(l.7): Asieran zer da?- // Zer da lendanik?- //
 Aurrenetik zer da?- //

- (I.12): Gauzarik etzala? - // Ez al zan ezer? - // Ez al zan Inor?—//
 (I.5): Aurrenetik edo? - //
 (II.20): Eta gero, zer? - //

A multzoko idatzikurrak, ondo errespetatzen dira bai "neurtitz-unitateetan" eta bai "unitate melodikoetan" ere. Baina, badira desegokierak ere, ondoko adibideetan ikusi dezakegun bezala:

1.2.-Unitate melodikoa, "neurtitz-unitatea"
 baino laburragoa da.Kasu desberdinak.

1.- Ezeztapenak eta baleztapenak.

Ezeztapenak eta baleztapenak, bere horretan daudenean, ondoren eten melodikoa ematen du gure irakurleagoak. Baina, laburrak izanik, ez dira "sei-etena oinarri" izatera iristen; beraz, alboko katearekin elkartzen dira "neurtitz-unitate"aren neurrirra iristeko:

- (I. 3): Ez; - - badu lena.//
 (I. 8): Bai; - - asieratik // Inoiz ez dun ua.//
 (I. 13): Ez; - - bazan norbait//
 (I. 16): Ez; - - Jainko bizia.//
 (V.1/2): Inon ez;- - egonak// luze ta zabala,//

2.- Galdera laburrak.

- (I. 16): Ila? - - Eriotza? - //
 (I. 31): Utsera? - - Zulora? - //
 (II.25): Ipernuak? —Eztait//bururatzen ere.//

3.- Esklamazioak.

- (II.36): Ez arren ! - - Ez arren- -//

4.- Perpaus laburrak.

Gerta daiteke zenbait perpaus laburregi izatea sei-etena oinarri izateko:

- (IV.35): oso osoan: - - nalz// - .

1.4.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da.

Kasu horretan unitate melodikoaren tartean doa neurtitz-unitatearen etena:

(II.25): Ipernuak? - - Etzait // bururatzen ere.- -//

(VI.1/2): Zuregan nindagon // nolabait. - -

2.- B. multzoko idatzikurrak.

B multzoko idatzikurrak, komak alegia, (,) ez du, derrigorrez, etena adierazten. Idatzikur honekin ez da ematen aurrekoekin ikusi dugun egokiera, ez neurtitz etenetan, ez eten melodikoetan. Irakurle goen gehiengo bat etorri da, balna denetik ematen denez, ezar ditzagun denetikako adibideak:

2.1.- "Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz.

1.- Zenbait kasutan, hitz hurrenkera bera ondo egokitzen da koma tartean neurtitz-unitate eta melodikoekin.

(I.35): Atxitu dut beta, - - //

(I.2): Ez ote beti bat, - - //

(II.1): Aurrenak urrena, - - // urrenak arago, - - //

(III.3/4): Beso bat motza du, - - // asierarena, - - //

2.- Gure irakurle go gehienak, ondorengo aditzondoak, juntagalluak, aurreko mintzakatearekin bat irakurri dizkigute, beraz, unitate melodiko bakarrean.

(II.27): Utsera, beinipeln,—//

(VIII.10): Aingeruek, nonbait,- - //

(VIII.12): oraingoan, beintzat - - //

(I.22): Lotarako behintzat.—//

(VI.8): Banintzan, beraz, - - //eta bizl nintzan.—//.

3.- Galderetan

(I.5): Aurrenetik, edo?

(II.22): Eta gero, zer?

2.2.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da.
Zenbait kasu.

- 1.- Enumeraketak, izenak, aditzak, esaldi laburrak eta gisakoak, koma tartean doazenean, bakoltzak bere nortasun propioa mantentzen du, baina sarritan, bere laburtasunean ez dira sei etena oinarrira iristen:

(I. 21): Gizon zoratila, - - // urduri, - - lo galdu, - - //

(I.22/3): Ain zoro ez danak, - - // egona, —patxara, - - // astia nai luke -//atseden artzeko. - - //

(I.36/7): Onela noa, - - // betaz, —atsedenez, - - //pakearen eskuz, - - // bat, - - bete ta beti// dan lainkoagana . - -// (II.6):

lbillz, —lbillz, - -

(II.13): ,txintxar, - - auts, - - // uts blurtzeraino//loango ote dira? - - //

- 2.- Esklamazioak, erregu hitzak, bokatiboak, harridurak, desberdin banatu dizkigute irakurleek sarritan. Kasu hauetan, askotan, unitate melodikoa neurtitz-unitatea baino laburragoa gertatzen da :

(II.26): Izan, beintzat, - - izan- -//; bizl, beintzat, - - bizl. - - //

(IV.19): Banalz, —jauna, - - banalz . - - //

(II.36): ez, arren, - - , ez arren! - - //

- 3.- Aditzondo hauek ,haseran ematen direnean, aparte doaz , segidako mintzakatearekin lotu gabe:

(II-35) Gero, - - bukaera

(VII.3): Ontan, - - basauntxume// bildurti bat dator. - - //

- 4.- Juntagailuak, perpaus haseran daudenean, aparte doaz. Ondoren doazenean, nahasketa handia gertatzen da irakurlegoaren arabera(Mingarri,ordea;maitagarri,baita; egona, berriz, etab.).

(VI.1): Beraz, - - betidanik // naizala ni ere? - - //

(VI.24): Beraz, - - llda ere - - //

- Ondoren Joanik, komarik ez dagoenean, etenik gabe:

(III.11/2): betarena baizik.

2.3.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da.

Koma tartean doazen zenbait unitateluzeezia gertatzen da "neurtitz-unitate"aren mugan sartzeko. Horra zenbait adibide:

(I-16/7): ,beta baiño betego dan artan,- -

(III-11): ,atseden osorik hartu gabe,- -

(V-3/4) : `muga gabeko biziazen jabe,- -

3.- C kasuan, idatzikurrik gabe

Arlo hau zailagoa gertatzen da, baina sarritan irakurketa arretatsu baten ondoren ikus daitezke honelako kasu desberdinak:

3.1 "Neurtitz-unitatea" eta "unitate melodikoa" bat datoz .
Zenbait kasu.

1.- Perpaus sinpleetako edozein sintagma, luze-laburrean neurtitz-unitatea eta unitate melodikoaren neurrikoa da:

(I.4): Len orrek ere - // urrengoa dakar,- -//

(I.5): Aurren orrek ere - // urrengoa dakar,- -//

(I.33): Ez dut inoiz ere - - //orduan bezala - -//

2. Perpaus konposatu txertatuetan, laburra ez bada, gutxienez bi unitate melodiko aurki ditzakegu. Unitate melodiko hauek, sarritan, bat datoz neurtitz-unitateekin.

(I,1) Geldi egonetik - // ibilira pasa.—//

(I.10/11) Nere buru onek- // ezin du asmatu - //
asi gabekorik- // noiza bezain garbi.—//

(I.29/30): Esan diteke - // egal ontzia - // geldirik dagola,- -//

(IV.29): Nora nindoake - // egon au utzita? - //

3.2. "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da:

(III.1): Asiera baiño// lenago - - zer ote? - -//

(IV.3/4): Abraham zan baiño// lenago - - ni banalz.- -//

(V.1/2): Inon ez. - - Egonak - -// luze ta zabala, - -//

3.3. "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da:

(III.1): Asiera zan // baiño lenago- -//

- (II.30/31): Hasi naiz lasaitzen - - // ez ote nauten//
 tiroz kallituko. - -//
 (V.20/21): uskeriz betetzen da// gure barrena- -//
 (I.15): Lenbizia baiño// lenago - - zer zegon? - -//
 (IV.3): Abraham zan baiño //lenago- - ni ba-naiz//
 (IV.15): Ontan eseririk // nagola - - ez naiz// zorabiatuko. - - //

4.- Unitate melodiko eta erritmikoen erkaketa

Ikus ditzagun, beraz, hautatuako poesian kontabilizatu ditugun neurtitz-unitateak eta unitate melodikoak, ondoren bien arteko gonbaraketa egin ahal izateko.

1.- Egona, beta, beti, pakea.

Poesia honetan azaltzen diren "neurtitz-unitateak" 102 dira:

. Selkoak	83
. Bostekoak	18
. Laukoak	1

102

"Unitate melodikoak", bestalde, beti ere irakurlego gehiengoaren arabera, 112 dira. Horra "unitate melodiko" hauen silaba neurria:

Hamaikakoak (11)	3
Hamarrekoak (10)	1
Bederatzikoak (9)	1
Selkoak (6)	68
Bostekoak (5)	17
Laukoak (4)	5
Hirukoak (3)	6
Bikoak (2)	5
Batekoak (1)	7

112

Poesia honetan, zein hurrengoetan, ikus daiteke selko neurtitz-unitate eta melodikoen arteko nagusitasuna.

5.- Ondorenak

"Neurtitz-unitate" eta "unitate melodiko"en arteko azterketa honen ondoren, zera laburbil dezakegu:

1.-Aztergai izan ditugun poesietan,"bertso-lerroetan", nahiz "prosa erritmiko bezala" idatzitakoetan, unitate nagusia "sei etena oinarri" dela. Berdintasun nagusi bat ematen baldin bada ere,"sei etena oinarri" hitz-hurrenkera, zenbaitetan "bostekoa"rekin nahasten da, eta nolizbehinka "lauko"arekin. Beraz, "neurtitz-unitatea"k ez datoz bat silaben kopuruan.

1.1.-"Bertso-lerroz" osatutako poesietan, lerro amalerako etena eta "unitate melodikoa"rena, bat datoz, bai "A multzo"ko edo "B multzo"ko idatzikurretan.

Aztergai izan ditugun bertso-lerroak 314 dira. Horietatik 263 lerroetan "A eta B multzoko" idatzikurretan amaitzen dira. Guztietan neurtitz etena eta eten melodikoa bat datoz, hau da, ehuneko 91 kasuetan.

Idatzikurrik gabe amaitutako lerroetan, (29), gehiengo batean amalerako etena bat dator "unitate melodikoa"ren etenarekin, baina, zenbait kasutan "zangalatraba" egiten du lerroz.

1.2.- Lerro barneko "neurtitz-unitate" eta "unitate melodiko"en artean, "A multzoko idatzikurra", neurtitz etena eta melodikoarekin, oro har, bat etorrikerik ere, sarri gertatzen dira desegokierak .

Horra lerro amalera eta lerro barneko desegokierak gertatzen direnean, eman daitezkeen beste bi kasuak:

"A multzoko" idatzikurretan.

1.2.1.- "Unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da. Honako kasuetan batik bat: Perpausa bere laburrean, hemistikio izatera iristen ez denean eta, besteak beste, galdera eta esklamazio laburretan.

1.2.2.- Beste zenbaitetan "unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da, berez, "neurtitz-unitateen" mugan sartzen ez delako, edota, unitateak lerroz edo hemistikioz zangalatraba egin eta hurrengo lerro barnean edo "neurtitz-unitatea"n amaitzen da.

"B multzoko" idatzikurretan.

1.2.3.-"Unitate melodikoa" "unitate erritmikoa" baino laburragoa da; besteak beste, honako kasuetan: enumeraketak, zenbait multzoen iustaposizioak, esklamazioak, inperatiboak, zenbait aditzondo eta adizlagun haseran ematen direnean, perpaus txertatua tartean ezarri eta nagusia bi unitate egiten duenean.

1.2.4.-"Unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da. Kasu honetan ere "unitate melodikoa" k "neurtitz-unitatea" ren muga gailditu eta hurrengoan amaitzen da.

1.2.5.- "C kasuan ere", hau da, idatzikurririk ez dagoenean, oro har bi unitateak bat etortzen baldin badira ere, ematen dira desegokierak, eta hemen ere beste bi kasuak eman daitezke, hau da, "unitate melodikoa", "unitate erritmikoa" baino laburragoa izatea eta "unitate melodikoa", "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa izatea. Hori gertatzen da "unitate melodikoa" ren "hitz-hurrenkera" k, "neurtitz-unitatea" ren neurrira iristen ez denean, edota gailditzten duenean.

2.- "Nere eun oberenak".

Prosa erritmikoan egindako poesiak, zortzi dira.

2.1.-"Neurtitz-unitateak, argi eta garbi emanak daude poesia guztietan, duda-mudako salbuespen batean ezik. "Neurtitz-unitatea" k, hauetxek dira: seikoa nagusiki, zenbaitetan bostekoa eta, nolizbehinka, laukoa.

Neurtitz-unitate nagusia sei silabakoa da, %eko 77a ematen duelarik, hala nola seiko "unitate melodikoa" k ere gehiengoak dira %eko 57rekin. Bost silabako "neurtitz-unitatea" ren presentzia ere aski zabala, %eko 22, hain zuzen. Orobat "unitate melodikoa" k, %eko 16 ematen dute. Lau silabako neurtitz-unitate oso gutxi da, %eko 1, hala nola "unitate melodikoa" k, %eko 3rekin.

Gainerantzeko unitate melodikorik ere badago gure tauletan ikusi dugunez.

Egokitze handi bat, beraz, neurtitz-unitate eta melodikoen artean. Baina badira desegokierak ere.

"A multzoko idatzikurretan":

2.1.1.- "Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da. Besteak beste, honako kasuetan: ezeztapenak eta baleztapenak bere horretan azaltzean, galdera laburretan, esklamazioak eta perpaus laburrak ematen direnean.

2.1.2.-"Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa da. Besteak beste, perpausa berez luzeegia denean.

"B multzoko idatzikurretan" :

2.1.3.-"Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa da. Batik-bat enumeraketak, izenak, aditzak, esaldi laburrak ematen direnean, esklamazioak, erregu hitzak, bokatiboak, harridurak, zenbait aditzondo eta lotgailu hasieran ematen direnean .

2.1.4.-"Unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa ere izan daiteke, berez "neurtitz-unitatea"ren mugak gainditzen ditue-nean.

Idatzikurrik ez dagoenean:

2.1.5.- Idatzikurrik gabe ere eman daitezke etenak. Kasu horretan ere , bien arteko egokiera nagusi bat eman bada ere, gerta daiteke, "unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino laburragoa izatea.

2.1.6.- Edota, "unitate melodikoa" "neurtitz-unitatea" baino luzeagoa izatea, gure irakurlegoak egin digunaren arabera.

Orixe poeta belarritarrantzat arbuigarri gertatzen da lelo berdinen errepika etengabea. Neurtitzak, mintzoaren hurbileko izan behar duela esan zigun. Eta belarri iritzi jokatu behar zela, ez begi iritzi. Bere neurtitzat ez du la prosaren erritmoa batere behartzen. Neurtitz hori, oro har, irakurketa arrunt batean ematen denarena izanik ere, zenbaitetan prosa/neurtitzaren arteko desegokierak ematen dira, bata bestea baino laburragoa edo luzeago egingez, bien arteko tenka emanez erritmoaren onuraz. "Orixek..., bertsoaren berezko ritmoa eta esankizunaren ritmoa banatu egiten ditu, bion artean teinka bizia sortuz".⁴⁸

Orixeren poesiak, herri euskarari eta poesiari, bietan batera, itsasiak daude eta forma arkitektonikoz osatuak dirudite. Bere eskema metrikoak eta melodikoak, erabat zainduak, musikalitate berezi bat ematen diote.

(48) AZURMENDI, J.: *Zer dugu Orixeren alde,...*, 192 or.